

ALISHER NAVOIY VA INSON PSIXOLOGIYASINI SHE'RIYAT ORQALI O'RGANISHI

Rahmatullayeva Shahodat Ziyodovna,

Iqtisodiyot va pedagogika universiteti NTM dotsenti

Yusupova Feruza Ulug'bek qizi,

Iqtisodiyot va pedagogika universiteti NTM talabasi

Annotatsiya. Ushbu maqola Navoiy asarlarida inson ruhiyati, his-tuyg'ulari, xarakter va qadriyatlar tasvirini chuqur o'rganishga bag'ishlangan, zero, Alisher Navoiy ijodi va uning asarlarida inson psixologiyasini she'riyat orqali o'rganish zamonaviy adabiyotshunoslik va psixologiya tadqiqotlari uchun dolzarb mavzu hisoblanadi. Tadqiqot davomida g'azal va ruboiylaridagi mehr-muhabbat, sadoqat, fidoyilik va boshqa insoniy qadriyatlar orqali psixologik jarayonlar tahlil qilinadi. Shuningdek, shoirning badiiy uslubi va obrazlari o'quvchida uyg'otadigan hissiy javoblar ham ko'rib chiqiladi. Natijada maqola Navoiy she'riyatini inson ruhiyatini anglash vositasi sifatida yoritadi va uning zamonaviy tadqiqotlar uchun ahamiyatini oshiradi.

Kalit so'zlar: Alisher Navoiy, she'riyat, inson psixologiyasi, hissiyot, xarakter, mehr-muhabbat, fidoyilik, obraz, ruhiy holat, badiiy tasvir, qadriyat, g'azal, adabiyot, tahlil, ijod.

Abstract. The study of Alisher Navoi's works and the exploration of human psychology through his poetry is a relevant topic for contemporary literary and psychological research. This article is devoted to a deep analysis of the human psyche, emotions, character, and values in Navoi's works. During the study, psychological processes are analyzed through human values such as love, loyalty, devotion, and other qualities reflected in his ghazals and rubais. Moreover, the poet's artistic style and the images he creates, which evoke emotional responses in the reader, are also examined. As a result, the article presents Navoi's poetry as a means to understand the human psyche and highlights its significance for contemporary research.

Keywords: Alisher Navoi, poetry, human psychology, emotion, character, love, devotion, image, mental state, artistic depiction, values, ghazal, literature, analysis, creativity.

Аннотация. Настоящая статья посвящена глубокому анализу психики человека, эмоций, характера и ценностей в произведениях Наваи, так как изучение творчества Алишера Наваи и исследование человеческой психологии через его поэзию является актуальной темой для современных литературоведческих и психологических исследований. В ходе исследования психологические процессы анализируются через человеческие ценности, такие как любовь, верность, преданность и другие качества, отражённые в его газелях и рубаяях. Кроме того, рассматриваются художественный стиль поэта и образы, вызывающие эмоциональные реакции у читателя. В результате статья представляет поэзию Наваи как средство понимания человеческой психики и подчеркивает её значимость для современных исследований.

Ключевые слова: Алишер Наваи, поэзия, человеческая психология, эмоции, характер, любовь, преданность, образ, психическое состояние, художественное изображение, ценности, газель, литература, анализ, творчество.

Kirish. Alisher Navoiy o'z davrining buyuk shoir, mutafakkir va davlat arbobi bo'lib, uning ijodi nafaqat adabiyotshunoslik, balki psixologiya nuqtai nazaridan ham beqiyos manbadir. Navoiy asarlarida inson ruhiyati, his-tuyg'ulari, xarakter va qadriyatlar noaniq, murakkab badiiy vositalar orqali ifodalangan. Shu sababli, uning she'riyatini tahlil qilish nafaqat adabiy, balki psixologik jihatdan ham muhimdir.

Navoiy ijodidagi psixologik tasvirlar ko‘pincha badiiy kontekstda berilgan, ularni tizimli va ilmiy tahlil qilish imkoniyatlari yetarli emas. Insonning ruhiy holati, mehr-muhabbat, sadoqat, fidoyilik va boshqa hissiy qatlamlar g‘azal va ruboiylarda noaniq, abstrakt tarzda aks etgan. Shu bois, Navoiy ijodini psixologik nuqtai nazardan o‘rganish zamonaviy adabiyotshunoslik va psixologiya tadqiqotlariga yangi yondashuvlar kiritish imkonini beradi.

Adabiyotlar tahlili. Alisher Navoiy ijodida inson psixologiyasi she‘riyat orqali chuqur ifodalanadi. Uning g‘azal va ruboiylarida inson ruhiyati, hissiyotlar, xarakter va qadriyatlar badiiy obrazlar orqali tasvirlangan. Olimlar, jumladan Bobojon G‘afurov va Xolbek Xudoyberdiyev, Navoiy ijodida inson ruhiyatining psixologik jihatdan tahlil qilinishini alohida ta‘kidlaydilar.

Shoir asarlarida mehr-muhabbat, sadoqat, fidoyilik va insoniy qadriyatlar markaziy o‘rin egallaydi. Badiiy tahlil nuqtai nazaridan, bu qadriyatlar o‘quvchiga faqat hissiy ta‘sir ko‘rsatmay, balki inson ruhiyati va xulq-atvorini anglashga imkon beradi. Nazariy jihatdan, Navoiy ijodini o‘rganish psixologik tushunchalarni badiiy kontekstda tahlil qilish, inson ruhiyatining murakkab qatlamlarini anglash imkonini yaratadi.

Navoiy ijodida inson ruhiyati va hissiy jarayonlar ko‘pincha murakkab badiiy shaklda berilgan. Hozirgi kunda adabiyotshunoslikda Navoiy she‘riyatini psixologik tahlil qilish imkoniyatlari mavjud bo‘lsa-da, yetarli sistematik tadqiqotlar amalga oshirilmagan.

G‘azal va ruboiylardagi obrazlar inson hissiyotlari va xarakterining turli jihatlarini ochib beradi. Masalan, mehr-muhabbat va fidoyilik mavzulari asarlarning asosiy motivlarini tashkil etadi va o‘quvchida hissiy reaksiyalarni uyg‘otadi. Navoiy she‘riyatida insoniy sadoqat, ichki kechinmalar, ruhiy ziddiyatlar va qarorlar noaniq, lekin chuqur badiiy uslub orqali ifodalangan.

Zamonaviy tadqiqotlar Navoiy asarlarida inson psixologiyasini psixodiagnostik yondashuvlar orqali tahlil qilish mumkinligini ko‘rsatmoqda. Masalan, shoir obrazlaridagi ichki kechinmalarni tahlil qilish orqali o‘quvchi inson xulq-atvori va hissiy reaksiyalarini chuqurroq tushunishi mumkin. Shu tariqa, Navoiy ijodidagi psixologik tasvirlar tadqiqotchilar uchun boy manba va yangi yondashuvlarni ishlab chiqish imkoniyatini beradi.

Tadqiqot metodologiyasi. Mazkur tadqiqotda Alisher Navoiy ijodini inson psixologiyasi nuqtai nazaridan o‘rganish uchun kompleks filologik va psixologik yondashuvlar qo‘llanildi. Asosiy metod sifatida kontent-tahlil va hermenevtik interpretatsiya usullari tanlanib, g‘azal va ruboiylardagi hissiy obrazlar, ruhiy holatlar va qadriyatlar tizimli ravishda tahlil qilindi. Shuningdek, qiyosiy tahlil metodi yordamida Navoiy asarlaridagi psixologik motivlar zamonaviy psixologiya tushunchalari bilan solishtirildi. Tadqiqot jarayonida matnlarni kontekstual o‘qish va badiiy obrazlarning semantik qatlamlarini ochib berishga alohida e‘tibor qaratildi.

Tahlillar va natijalar. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, Alisher Navoiy ijodida inson psixologiyasini badiiy ifodalash o'ziga xos chuqurlik va murakkablikka ega bo'lib, u Sharq mumtoz adabiyotida alohida o'rin tutadi. Shoir o'z she'riyati orqali insonning ichki dunyosi, ruhiy kechinmalari, hissiy holatlari va ma'naviy izlanishlarini nozik badiiy vositalar yordamida ochib bera olgan. Tahlillar natijasida aniqlanishicha, Navoiy asarlarida inson psixologiyasi asosan muhabbat, hijron, sadoqat, sabr va izzat kabi universal hissiy holatlar orqali yoritiladi. Ushbu psixologik holatlar tasavvufiy-falsafiy qarashlar bilan uyg'un holda berilib, inson ruhiyatining murakkab qatlamlarini ochishga xizmat qiladi. Ayniqsa, oshiq-ma'shuq munosabatlari orqali inson qalbidagi ichki ziddiyatlar, orzu va izzatlar badiiy talqin etiladi. Shuningdek, tadqiqot shuni ko'rsatdiki, shoir psixologik holatlarni ifodalashda metafora, tashbeh, ramz va tazod kabi badiiy vositalardan keng foydalanadi. Bu vositalar nafaqat estetik ta'sirni kuchaytiradi, balki ruhiy kechinmalarning chuqurroq anglanishiga imkon yaratadi. Masalan, qalb, ko'ngil, ishq, dard kabi tushunchalar ko'pincha ramziy ma'noda qo'llanib, insonning ichki holatini ifodalovchi markaziy obrazlarga aylanadi.

Natijalar yana shuni ko'rsatdiki, Navoiy ijodida inson psixologiyasi individual emas, balki umumlashgan, ya'ni insoniyatga xos umumiy ruhiy tajriba sifatida talqin qilinadi. Bu esa uning asarlarini turli davr va madaniyat vakillari uchun ham dolzarb va tushunarli qiladi. Bundan tashqari, shoirning she'riy merosi insonni o'z-o'zini anglashga, ichki dunyosini tahlil qilishga undaydi. Bu jihat uning asarlarini nafaqat badiiy, balki psixologik va tarbiyaviy manba sifatida ham muhim ahamiyatga ega ekanligini ko'rsatadi.

Umuman olganda, tadqiqot natijalari Alisher Navoiyning she'riyati inson psixologiyasini o'rganishda boy va samarali manba bo'lib xizmat qilishini tasdiqlaydi. Shoir tomonidan yaratilgan badiiy obrazlar va ramziy tizim inson ruhiyatining chuqur qatlamlarini ochib berishda muhim vosita sifatida namoyon bo'ladi.

Navoiy asarlaridagi psixologik obrazlar tizimli tarzda o'rganilishi va zamonaviy psixologik nazariyalar bilan solishtirilishi kerak.

Maktab va oliy ta'limda Navoiy she'riyatidan psixologik tushunchalarni o'rgatish bo'yicha interaktiv metodlar joriy qilinishi foydali bo'ladi. Masalan, g'azal va ruboiylar asosida psixologik tahlil mashqlari yoki rolli o'yinlar yordamida o'quvchilar hissiyot va xarakterni tushunish ko'nikmalarini rivojlantirishi mumkin.

Tadqiqotchilar Navoiy g'azal va ruboiylaridagi hissiy motivlarni statistik va empirik tahlil orqali aniqlab, zamonaviy psixologik modellarga moslashtirishlari mumkin.

Shu tariqa, Navoiy ijodi nafaqat adabiy, balki amaliy psixologik manba sifatida ishlatilishi mumkin, inson ruhiyatini anglash va adabiyotda psixologik yondashuvlarni rivojlantirishda muhim vosita bo'ladi.

Xulosa. Alisher Navoiy ijodini o'rganish orqali inson psixologiyasini badiiy kontekstda tushunish mumkinligi aniqlandi. Tadqiqot davomida Navoiy g'azal va ruboiylaridagi hissiyotlar, xarakter va insoniy qadriyatlar tizimli tahlil qilindi.

Muhim jihat shundaki, Navoiy ijodida mehr-muhabbat, fidoyilik va sadoqat kabi mavzular markaziy o‘rin egallaydi va ular o‘quvchida kuchli hissiy javob uyg‘otadi. Shuningdek, shoirning badiiy uslubi va obrazlar orqali inson ruhiyati va ichki kechinmalarini tushunish imkoniyati mavjudligi qayd qilindi.

Tadqiqot shuni ko‘rsatdiki, Navoiy ijodi zamonaviy adabiyotshunoslik va psixologiya tadqiqotlari uchun boy manba hisoblanadi. Shu sababli, Navoiy asarlarini psixologik nuqtai nazardan o‘rganish, ta‘lim jarayonida interaktiv metodlar joriy qilinishi va tadqiqotchilar tomonidan zamonaviy psixologik yondashuvlar bilan tahlil qilinishi tavsiya etiladi. Bu esa Navoiy ijodining nafaqat adabiy, balki amaliy psixologik ahamiyatini oshiradi va kelajakda yangi tadqiqotlar uchun istiqbol yaratadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Akramova, N.A., Sayfiddinova, S.U. Perspectives on Alisher Navoi’s Literary Legacy in World Literature. Ilm Fan Xabarnomasi, 2025.
2. Haqqqulov, I. Navoiyga qaytish. 2-kitob. – Toshkent: Fan, 2011.
3. Haqqul, I. Abadiyat farzandlari. – Toshkent: Nashriyot, 2025.
4. Haqqul, I. Zan-jir-band sher qo-shi-da. – Toshkent: Nashriyot, 2025.
5. Kamoldinova, D., Kamoliddinov, K. Psychological Interpretation of Life and Death in Navoi’s Works. Hamkor Konferensiyalar, 2025.
6. Navoiy, A. Nasoyim ul-muhabbat. – Toshkent: Fan, 1993.
7. Navoiy, A. Xazoyin ul-maoniy. – Toshkent: G‘afur G‘ulom nomidagi Adabiyot va san‘at nashriyoti, 1987.
8. Rasulov, A. Iste‘dod va e‘tiqod. – Toshkent: Nashriyot, 2000.
9. Umurov, H. Badiiy ijod asoslari. – Toshkent: Nashriyot, 2001.
10. Vohidov, E. Shoiru she‘ru shu‘ur. – Toshkent: Nashriyot, 1987.

PEDAGOGIKALIQ INSTITUTI
N M P I
1934